

Tro og viten – et middelaldersk forspill

Av Øyvind Olsholt

Peter Abelard og Bernhard av Clairvaux

Peter Abelard (1079-1142) er en fascinerende fransk middelalderfilosof. Ikke bare viser det seg tidlig at han er en lysende intellektuell begavelse, det viser seg også at han er også et menneske med sterke lidenskaper. Og ikke bare legger han seg ut med datidens religiøse autoriteter mens han ennå er ung og lovende, han innleder også et skjebnesvangert forhold til den 17 år gamle Heloise hvis onkel senere tar hevn ved å få Abelard kastret. Både Abelard og Heloise søker etter denne hendelsen tilflukt i kloster.

I et av de mange og lange brevene til sin kjære Heloise kommer Abelard inn på viktigheten av ikke bare å bli kjent med religionens dogmer, med grunnlaget for troen, men også å *forstå* disse dogmene og dette grunnlaget. Et slikt krav om fornuftens innsyn på troens område var svært provoserende for *establishment* i Abelards samtid og ville nesten i seg selv vært grunn nok til å få ham (intellektuelt) kastret. Ja, Abelard er på mange måter langt forut for sin tid når han i brevet til Heloise bereter følgende fra den tiden han virket som lærer i Paris:

«Det hændte mig nu, at jeg først gav mig til at udvikle selve grundlaget for vor tro ved hjælp af analogier hentede fra den menneskelige fornuft, idet jeg forfattede en theologisk afhandling: «Om enheden og treheden hos guddommen» til brug for mine elever. Disse krævede næmlig en menneskelig og filosofisk begrundelse og ønskede hellere noget, de kunde forstaa, end blotte ord; talen alene var til ingen nytte, sagde de, naar den ikke ledsagedes af forstaaelse; intet kunde trós, naar det ikke først blev forstaaet, og det var latterligt, at nogen prædikede for andre, hvad hverken han selv eller hans tilhørere kunde fatte; desuden dadlede jo Herren selv, at blinde var blindes førere.» 1

Abelard and Heloïsa, surprised by Master Fulbert, utsnitt, Jean Vignaud, 1819

Til nær sagt alle tider har det stått strid om forholdet mellom filosofi og religion, mellom tanke og tro. På Abelards tid mente for eksempel mange, blant andre den store teolog Bernhard av Clairvaux (1090-1153), at den religiøse tro står best på egne ben, uavhengig og uberørt av tenkningen. Jo sterkere og inderligere troen er, jo mer upassende og unaturlig er det å engasjere fornuften med sin jordnære logikk og fantasiløse, ja, åndløse argumentasjon. Gjennom troen får vi kontakt med de «dype» og «ekte» lagene i oss: varmen i kjærligheten, følelsenes glød og tilværelsens mysterium. Å dyrke rasjonaliteten er en avsporing fra, om ikke et direkte svik mot, den guddommelige gnist som bor i hos alle.

De følgende avsnitt, om Bernhards posisjon i samtiden og hans kritikk av Abelard, illustrerer kontrasten mellom Abelards «monistiske» eller «holistiske» og Bernhards «dualistiske» syn på forholdet mellom tro og viten. Vi minner om ordene Abelard la i munnen på sine studenter: Talen var til ingen nytte når den ikke ble ledsaget av forståelse, og intet kunne tros når det ikke først ble forstått. Hør så om Bernhard:

Bernhard

Det var den hellige Bernhard, som paa denne tid raadede for, hvad man maatte tænke og sige; hans magt og indflydelse var uhyre, folket tilbad ham som en undergørende helgen, konger og fyrster viste ham den største ærbødighed, bisper og ærkebisper, ja selve pave Innocens II havde ham at takke for deres ophøjelse. [...]

For Bernhard og hans retning var Abailards dristige theologiske undersøgelser en rædsel og gru. Det var i hans øjne en formastelse at bruge fornuft og begrundelse til slike hellige ting, og det var himmelraabende, at Abailards elever efter lærerens eksempel disputerede med hverandre om treenighedsdogmet og andre ophøjede trossætninger, som sjælen [ifølge Bernhard] skulde føle i mystisk henrykkelse, men forstanden holdes langt borte fra. 2

Ikke fornuft og begrundelse, men følelser i mystisk henrykkelse... Med et slikt utgangspunkt ble det naturligvis vanskelig å møte troen og trosinnholdet med fornuftskritikk, samtidig som det ble vanskelig å se med sympati på en som ønsket å nærme seg troen og religionen ved hjelp av logisk tenkning og abstrakt argumentasjon. Ut fra hva vi idag ville kalle et «fundamentalistisk» ståsted var en splittelse av menneskesinnet i tro og tenkning ikke bare akseptabelt, men uunngåelig for å beholde, bevare og beskytte troen.

Tro og viten i vårt prosjekt

I våre dager er det mer og mer vanlig – også blant mange kristne – å se organisk og helhetlig på mennesket; mennesket som et system av uadskillelige og gjensidig avhengige mentale og fysiske systemer. Mennesket er altså på en og samme tid et guddommelig (sjelelig eller åndelig) og et biologisk vesen, og «fundamentalistiske» forsøk på å løsrive mennesket fra det materielle er ikke lenger vel ansett blant moderne troende. Med et slikt utgangspunkt blir det selvsagt lettere å øyne en forbindelse mellom troen og fornuften. Dessuten, i vår tid kan heller ikke troende mennesker være tilfreds med en tro som lukker seg inne i en dyrkelse av seg selv og sitt eget subjektive innhold, en mystisk tro som hever seg over enhver rasjonell kritikk, eller som tviholder på sitt syn uten hensyntagen til andre menneskers holdninger og perspektiver.

I dette prosjektet, “På vandring gjennom livet”, har vi forsøkt å kombinere filosofi og religion. Mer spesifikt: Vi har villet flette klassisk filosofisk praksis sammen med tradisjonelle religiøse praksiser som pilegrimsvandring og kirkelig korsang. Vi har derfor også – i likhet med Abelard som anerkjente at elevene hans var på jakt etter begrunnelser, fornuft og forståelse – villet bestride ideen om at tro og tanke må stå i et motsetningsforhold til hverandre. Vi antar tvert imot at de to kan påvirke hverandre: at en sterk og klar tanke kan gripe, forme og kanskje omforme sinnet og dermed indirekte våre trosforestillinger. Og omvendt, at en velforankret trosforestilling er med på å forme måten vi tenker og resonnerer på. En religiøs erfaring gjør noe med tenkningen vår, den setter ikke all rasjonalitet og logikk til side, men påvirker måten vi handler på i en samtale: eksemplene vi benytter oss av, argumentene og be-grunnelsene som byr seg frem for oss, hvordan vi ordlegger oss, det «erkjennelseslys» i hvilket vi betrakter vår samtalepartner og hennes påstander og innvendinger. Disse rasjonelle erfaringene virker så tilbake på den religiøse erfaringen: Vi tar med oss samtaleerfaringene inn i sangen og vandringen, refleksjonen gjør at vi ser oss selv på en annen måte enn før og setter derved også våre musikalske uttrykk og våre pilegrimsvandring i et nytt lys. Vi antar med andre ord at både tenkning og tro er grunnleggende menneskelige erfaringer, at vi trenger både tanke og tro for å bli hele mennesker.

Intet kunne tros dersom det ikke først ble forstått, sa Abelards elever. Derfor ble det maktpåliggende for Abelard å formulere seg slik at de religiøse trossetninger ikke fremsto som opphøyede og uforklarlige maksimer som vi til syvende og sist ikke kunne forholde oss til på noen annen måte enn å «føle» dem. De måtte fremstilles klart og tydelig for tanken slik at hver elev selv kunne reprodusere resonnementet som viste at trossetningen var sann. Bortsett fra den skandaløse kjærlighetsaffæren med Heloise, er Abelard ellers kjent for sitt filosofiske verk «Sic et Non» (Ja og nei) hvor han presenterer «pro- et contra-metoden». Denne metoden la grunnlaget for den form for undersøkelse eller disputas som skulle bli enerådende i høymiddelalderens filosofi, i den såkalte *skolastikken* hvor filosofen og teologen Thomas Aquinas var den førende skikkelse. Metoden gikk ut på å gi best mulige grunner både for og imot et standpunkt for slik å kunne la en videre sannhet tre frem som et «dialektisk» produkt av kollisjonen mellom de motstridende argumentene og/eller autoritetene.

Vi arbeider etter mye det samme prinsippet i den filosofiske samtalen. Her oppfordrer vi deltagerne til å fremme meninger og synspunkter som vi så argumenterer for og imot etter beste evne – hele tiden vaktssomme på at deltagerne virkelig lytter til og tar inn over seg det som blir sagt slik at samtalen ikke utarter til debatt. Om vi nok er mer forsiktige enn Abelard med å se for oss den skinnende, blanke Sannheten i enden av den dialektiske prosessen, oppgir vi aldri idealet om å søke sannhet for dens egen skyld. Og nettopp her bør tro og tanke kunne gjøre felles sak: *Både tro og tenkning søker sannhet*. Og slik troen risikerer å bli blind uten en ledsagende «menneskelig og filosofisk be-grundelse», risikerer tenkningen å gå på tomgang uten støtte fra trosoppfatninger, intuisjoner, holdninger og meninger som driver samtalen fremover mot ukjente mål.

Vi istemmer derfor med Abelards elever: Tale hjelper oss lite med mindre den ledsages av intellektets forståelse. Vi vil vite *hva* det egentlig er vi synger når vi synger sangene våre i kirkekoret. Vi vil vite hva som egentlig foregår i hode og tanke mens vi vandrer i stille ettertenksomhet langs den vakre pilegrimsleden – og for den saks skyld: hva som *ikke* foregår.

Ludvig Holberg (ill. t.h.) uttrykte essensen i prosjektet vårt, drøyt seks hundre år etter Abelards brevskrivning, da han knesatte følgende handlingsregel for filosofien:

Jeg holder for, at det fornemmeligen er en *Philosophi Pligt* at examinere antagne Meeninger, om de ere vel grundede eller ey. Thi at opkaage hvad som 100 gange tilforn er talet og omskrevet, er ikke at lære; men at *declamere*. 3

Å undersøke påstander og meninger for å se om de er velbegrunnede eller ei – det har vært vårt sokratiske «credo» i dette prosjektet. Her ligger kimen til menneskelig og åndelig vekst, for barn som for voksne.

Noter

1. Peter Abelard (1079-1142), Første Brev, sitert fra *Abailard og Heloïse – deres livshistorie og brevvevling*, oversatt og med innledning av Dr. phil. Fr. Moth, Sankt Ansvars Forlag, København 1985, s. 40.
2. Ibid. s. 130ff.
3. Ludvig Holberg, «Forberedelse» til essaysamlingen *Moralske Tanker*.

